

Deel 4: Het gaat iedereen goed 1995

4.1 Het verhaal

4.1.1. Clarissa op tournee

Het is maandag 9 oktober 1995. Het geluk van het samenzijn laat zich niet permanent afdwingen. Clarissa heeft de betekenis van de oorsuizingen begrepen. Ze beseft dat zingen en het toneel haar bestemming zijn. Ze heeft zich laten engageren voor een nieuwe tournee. Als Herman haar na een concertreis van twee-en-een-halve maand op het station van Koblenz afhaalt, wordt zijn hoop op een voortzetting van hun wederzijdse idylle meteen de grond in geboord. Clarissa deelt mee maar een paar uur te kunnen blijven, want er volgt alweer een nieuwe tournee. Herman, de eens zo hartstochtelijke musicus, zou haar moeten begrijpen, maar wordt verblind door jaloezie. Hij merkt dat zijn geliefde euforisch is van haar werk. Zij flirt met haar Amerikaanse zangpartner, wanneer die opbelt. Hermaan ziet ze al in elkaars armen liggen. Hij schopt een enorme scène en raakt daarbij haar trots. "Je kunt het niet hebben dat ik gelukkig ben in mijn werk!" Clarissa houdt van Herman, maar door zijn verwijten sluit zij zich helemaal van hem af.

De ruzie wordt onderbroken door de komst van Hartmut en Galina, plus haar zoontje Niko. Galina is net officieel geschieden. Hartmut wil haar een toekomst geven en vraagt naar de mogelijkheden van een zangstudie. Herman is wel geroerd door de multitalentvolle Galina, maar zegt abrupt dat hij niets voor haar kan doen. Met het verstand op nul daalt hij de Siebenjungfrauenblick af naar het stadje Oberwesel en stapt daar in de eerste bus die hij tegenkomt. In een grootwinkelbedrijf in Simmern koopt hij uit frustratie en zonder nadenken een winterjas en ander zaken. Terugkerend in Oberwesel loopt hij Tillmann tegen het lijf, die hem tegelijk vraagt om getuige te zijn bij zijn huwelijk met Moni en om wat moderne PC apparatuur te kunnen leveren.

4.1.2. In de val

Bij thuiskomst is Clarissa afgereisd. In zijn haast heeft Hermaan vergeten de sleutel mee te nemen. Op zoek naar de reservesleutel, die ergens achter het schuurtje moet liggen, trapt hij in de marterval die Gunnar daar ooit (in deel 1) heeft opgesteld. De voet van Herman wordt zwaar gekwetst. Hij moet een paar weken in het ziekenhuis blijven en keert dan vol melancholie terug in het Günderodehuis. Het levensconcept dat hij eind 1989 – na de val van de muur met Clarissa had uitgetekend, lijkt definitief voorbij. Toch heeft die vertwijfeling ook een positieve kant: hij begint weer te componeren. Hij is al in het ziekenhuis aan een symfonie begonnen. Ook heeft hij gedichte van Caroline von Günderode op muziek gezet. In een roes maakt hij het werk af, tot Tillmann hem een keer 's morgens vroeg verdwaasd en uitgeput aantreft.

4.1.3. De familie van Anton

Ondertussen is er bij Anton thuis weer een familietreffen, waarbij pogingen worden gedaan de verhoudingen te verbeteren. Zonder dat aan de grote klok te hangen heeft hij al eerder Hartmut geholpen door elke maand 1000 DM uit te betalen aan Lulu, als schadevergoeding voor het verlies van Lutz. Anton stelt voor dat Hartmut zijn positie aan de top van het bedrijf overneemt, maar dan moet hij wel terug naar Mara. Hartmut hapt niet toe.

Herman wil weten of de drang die hij in zich voelt verder gaat dan het herwinnen van zijn muzikale scheppingsdrang. Verwachtingsvol loopt hij- nog hinkend en met een stok- naar Schabbach. Zijn 70-jarige broer Anton zwegelt in zijn succes. Hij heeft het Bundesverdienstkreuz gekregen. In de vader-zoon verhouding met Hartmut heeft hij nog steeds de touwtjes in handen. Ook zijn inspanningen als voorzitter en sponsor van de FC Schabbach leiden tot succes. Herman komt net aan in het dorp als de club een beslissingswedstrijd speelt, die wordt gewonnen. Anton gaat als een grote held op de schouders. Allen lijkt het goed te gaan.

Op de terugweg van het voetbalveld heeft Herman in Oberwesel aan de oever van de Rijn nog een ontmoeting met een oude geheimzinnige heer, die hem erop wijst dat het nog 40.000 uur duurt voor het nieuwe millennium aanbreekt. Het orakel vraagt hem ook of hij de aardbeving voelt, waarvan het epicentrum in Daun (Eifel) ligt. Dat kan Herman niet voelen, want die aardbeving moet nog plaats hebben.

4.1.4. Anton's dood

Herman wordt inderdaad des nachts opgeschrikt. Naar buiten kijkend lijkt het of de wereld er nog steeds vreedzaam uit ziet. Pas in tweede instantie wordt duidelijk dat het hier om een aardschok ging. Herman krijgt in elk geval de schrik te pakken; hij voorziet een catastrofe. Dan krijgt hij des morgens om 7 uur een telefoontje van Mara dat zijn broer Anton aan een hartaanval is overleden. Zijn poging Clarissa hierover te informeren mislukt, zij is niet bereikbaar.

Herman gaat de familie condoleren in sterfhuis, maar voelt zich daar al snel overbodig. Naar huis wil hij ook niet. Hij zit een bakje frites en een mok koffie te drinken op de parkeerplaats van Rastplatz Hunsrück (Ost of West) , wanner naast hem een auto weggrijdt en hij broer Ernst in het oog krijgt die hetzelfde zit te doen. De dood van hun broer, waar ze geen van beide veel mee optrokken, roept gemengde gevoelens op. Het maakt ze duidelijk dat ze zelf ook ouder worden. Herman gaat mee naar het huis van Ernst waar hij ook nog maar één keer is geweest en ze praten over hun eigen positie. Is er een geestelijk overleven mogelijk?

Ernst wijdt Herman in in zijn manie die gekoppeld is aan zijn eenzaamheid: het verzamelen van kunst. Herman krijgt toegang tot de bunker die in de rots ligt achter een smalle brug over de Goldbach: 4400 m² met 1072 schilderijen, permanent op 16,5° C bij een luchtvochtigheid van 53%.

Ondertussen wordt de tragikomedie opgebouwd rond de begrafenis of crematie van Anton. Er ontstaat een absurde strijd aan de baar van de dode tussen modernisten en traditionalisten, Mara steunt de fractie van de modernen en dat geeft de doorslag.

4.1.5. Vlucht naar Keulen en Berlijn

Herman vlucht verder weg van zijn familie in de Hunsrück. Hij wil in Keulen op bezoek bij zijn dochter Lulu en zijn kleinzoon Lukas. De ontmoeting eindigt in een complete vader-dochter-crisis. Gedeprimeerd bezoekt hij een prostitué. Dan krijgt hij telefonisch de uitnodiging om naar Clarissa's première te komen in Berlijn, waar hem echter een nieuwe teleurstelling te wachten staat. Hij heeft zijn nieuwe Günderdode liederencyclus bij zich, gewijd aan Clarsisa en wil die aan haar overhandigen. Wanneer hij – met hulp van Gunnar die hij in Berlijn tegen komt- de gelegenheid vindt waar het team van Clarissa het succes van de voorstelling viert, voelt hij zich een vreemde. Eerst zijn Amerikaanse "rivaal" dan Herman zelf, verlaten bruusk het etablissement. Clarissa blijft treurig achter.

4.1.6. De begrafenis

Dat Anton Simon gecremeerd wordt en zijn as vervolgens wordt begraven, gaat het bevattingsvermogen van de inwoners van Schabbach te boven. Een traditie is gebroken. Erger is echter nog dat de familie besloten heeft tot een plechtigheid in besloten kring. Het personeel van de optische fabriek, spelers en bestuur van FC Schabbach, de autoriteiten van de gemeente, de regio en het land zijn niet uitgenodigd. Er zijn geen toespraken. De urn wordt in stilte bijgezet, met behulp van een lachwekkend apparaat. Dat is moment voor Ernst om boos te worden, de broer die het nooit goed met Anton kon vinden. Spontaan houdt hij een korte toespraak: "Anton, als jij nog geleefd had, dan was deze erbarmelijke gang van zaken niet gebeurd" Hij noemt iedereen op die ontbreekt bij het graf. "Dit heb je niet verdiend".

Ook Hartmut komt weer in het verhaal terug. Hij is nu de baas van twee optische bedrijven. Zijn toespraak tot het personeel laat zien dat hij de verantwoordelijkheid die hij op zich neemt, niet aan zal kunnen. Ook Herr Böckle is van de partij, een "magere Hein" voor slecht geleid bedrijven.

4.1.7. Slot

Het slot van dit deel laat de terugkeer van Herman zien op het Günderodehuis. Hij treft een huilende Clarissa aan. Ze heeft de tournee moeten onderbreken, want bij haar is een gezwel ontdekt. Diep bezorgd neemt hij haar in zijn armen.

4.2. Commentaren

4.2.1. Liefhebbers van H1 en DZH komen aan hun trekken

In Duitsland werd "Allen geht's gut" al snel bestempeld tot de meest favoriete episode. Ook bij de premiere in München zorgde dit deel voor de beslissende omslag in de stemming. Het is ook de langste aflevering. De kijkers van H1 en DZH herkennen de grondstemming. Wat betreft de inhoud is dit het meest consistente, maar ook het emotioneel meest rakende deel.

Een heel deel lang volgen we het lot van Herman. De kring sluit zich. In alle drie de series zijn uitstapjes gemaakt naar de meest uiteenlopende karakters, die soms breed, soms smal werden belicht. Steeds keerden we echter terug naar de Simons. Nu, tegen het einde wordt onze aandacht steeds meer teruggeluid naar de drie broers en hun geboortegrond. Er is sprake van een concentratie op de Hunsrück, op Herman, waarover men als liefhebber van DZH in de eerste afleveringen eigenlijk niet genoeg gehoord heeft. In deze aflevering is volop gelegenheid de nieuwsgierigheid te bevredigen. Zoals in Heimat 3 de verhoudingen tussen Herman, Ernst en Anton onderling, maar ook ten opzichte van hun geboorteplaats Schabbach in beeld gebracht wordt, wordt door sommige kijkers als grote filmkunst ervaren. Reitz is hier de meesterlijke verteller. In Heimat3 heeft hij zich zelf weer gevonden. Bravo voor deze episode.

4.2.2. Herman voor het eerst centraal

Voor het eerst in H3 staat Herman (consequent) in het centrum. Zijn verhouding tot Clarissa wordt door haar artistieke ambities danig op de proef gesteld. Er komen disputen voor met een indringende diepte, of het nu gaat om de discussie tijdens Clarissa's korte verblijf of om de scène (in twee betekenissen) in het Berlijnse restaurant, waarin ze Herman voorstelt aan haar zangpartner David Moss.

In samenhang met het vertrek van Clarissa overkomt Herman ook nog een ernstig ongeluk, veroorzaakt door een apparaat dat we reeds uit HEIMAT kennen. Vanaf dat moment wordt zijn rol veel zelfbewuster ingevuld. Iemand heeft opgemerkt dat de marterval een uiterst positieve werking op Herman heeft gehad.

Pas in deze aflevering lijkt er (voor het eerst in Heimat 3) wat leven te komen in de figuur van Herman. De rol die Reitz hem tot nu toe gegeven heeft komt wel erg star, onbeweeglijk en vlak over. Te veel was hij slechts de verbaasde toeschouwer. Je zat er gewoon op te wachten dat hij een keer zou ingrijpen, zelf de gebeurtenissen naar zijn hand zou zetten. Dat gebeurt nu min of meer. In dit deel weet hij ook als toneelspeler indruk te maken, niet alleen dank zij de marterval, maar ook zijn moeizame, maar toch energieke wandelen met stok naar Schabbach is met overtuiging gespeeld. De dialogen tussen de broers zijn interessant. Denk aan Antons poging Herman op te beuren als het om zijn huwelijksproblemen gaat. Aan het eind van het gesprek zegt hij „Trek het je niet zo aan“, maar Herman begrijpt niet waar hij het over heeft. Of de opmerking van Herman als hij bij Ernst in huis zit: “Hier ruikt het naar eenzaamheid”, de inschatting van Ernst van de maatschappelijke positie van Herman: 'Je hoort toch eigenlijk bij hen’, waarmee hij de kringen bedoelt waarin Anton verkeert. Uit een paar schaarse opmerkingen kun je afleiden hoe de broers elkaar beoordelen.

Het is niet alleen het gevoel dat zijn relatie met Clarissa breekt, waardoor Herman onder druk staat, ook de dood van zijn broer Anton. Vlak daarvoor komt het nog tot een merkwaardige ontmoeting van de twee op het veld van de FC Schabbach, de club die net in een beslissingswedstrijd promotie heeft afgedwongen naar de Hoofdklasse. De scène waarin Herman vervolgens door chauffeur Horst wordt weggebracht heeft ook een symbolische betekenis. Herman stapt uit, loopt weg, maar even later roept Horst dat hij zijn stok in de auto heeft laten liggen. Herman haalt zijn schouders op en loopt verder. Hij heeft de stok niet meer nodig, hij staat weer op eigen benen.

Een aantal sleutelscènes wordt hier verder toegelicht.

4.2.3. De ruzie tussen Clarissa en Herman

De sequentie met de ruzie tussen Herman en Clarissa wordt door velen overtuigend genoemd, heel goed in scene gezet. Men kon de van spanning geladen atmosfeer voelen; de onzekerheid of er voldoende vertrouwen over en weer bestond om de relatie in stand te houden. En dan opeens stapt Hartmut binnen om zijn Galina te laten zingen. Daarvoor zien we het overdreven getortel van Clarissa aan de telefoon (sommige kijkers toonden zich waarlijk geïrriteerd over het gedrag van Clarissa), dat de basis biedt voor de volledige omslag van de stemming. Prachtig zijn de golven van beproeving waaraan Herman op die manier wordt onderworpen. Merken Hartmut en Galina echt niet dat Herman met zijn gedachten elders is? En dan wordt Herman later die dag ook nog lastig gevallen door Tillmann en Moni, terwijl hij eigenlijk niets anders nodig heeft dan bezinning.

Grappig is dat Reitz na afloop van de ruzie kiest voor een afwijking van het geijkte rolpatroon. Normaal gesproken gaat de man zo snel mogelijk weer aan het werk en zoekt een vrouw afleiding door boodschappen te gaan doen. Bij Herman en Clarissa is het net andersom.

De begeleidende muziek van Michael Riessler, is gedempt, hol, radeloos. Michael Riessler speelde live bij de première in München en toonde toen zijn verfijnde ademtechniek die het mogelijk maakt tegelijk adem te halen en te houden op zijn saxofoon. Zo ontstaan klanksferen van grote intensiteit.

In de Duitse e-maildiscussie is de vraag gesteld of Clarissa Herman een tijdje volledig verlaten heeft, of dat zij het contact in stand houdt. De signalen voor dat laatste zijn de brief die ze stuurt, het verzoek om vergiffenis en het bericht op het antwoordapparaat.

4.2.4. Het orakel van Oberwesel

Bijna mystiek is het contact tussen Herman en de oude man aan de Rijn in Oberwesel. Deze kennelijk ruslandduister wist Herman erop dat het nog precies 40.000 uur duurt voor het nieuwe millennium aanbreekt. Een 94-jarige die het heeft over de heerschappij van het getal 4. Was het op dat moment 4 uur in de middag? Was het 4 uur 's morgens dat Anton overleed en de aardshok plaats vond? Helpt het te weten dat dit orakel aanwezig was bij het huwelijk van Tillmann en Moni (opnames die door Edgar Reitz zelf terzijde zijn gelegd) en daar dood neerviel in de kerkbanken? Is het van betekenis dat de toneelspeler die de oude man speelde, ook al als orakel optrad in Heimat 1, toen ten overstaan van Paul Simon die na aankomst in de USA was geïnterneerd op Ellis Island.

4.2.5. De marterval

De klem waarin Herman in dit deel trapt, is hetzelfde apparaat dat aan het begin van deel 1 van Heimat werd neergezet achter het huis van Matthias en Katharina Simon. Toen werd de klem neergezet om een marter te vangen die te veel belangstelling voor de kippen toonde. In de discussie destijds werd het ook wel gezien als het symbool van Paul Simon's heimat, waarin hij niet vast wilde komen te zitten.

Reitz zou in een interview in Londen gezegd hebben dat hij in H3 wilde uitdrukken dat Herman het "te goed" had. Daaraan moest door een ongeluk een eind komen. De goden die Herman beschermen, waren vertoornd, omdat hij zich had voorgesteld een liefdesnest te bouwen naar het voorbeeld van de Tuin van Eden, waar kwaad en pijn niet voorkwamen. Hoogmoedswaanzin, want een ieder weet dat zoiets niet meer kan. Herman heeft zich buiten de wereld willen plaatsen, maar die slaat terug.

Ook zou Reitz gezegd hebben dat commerciële motieven en de druk van de TV hem ertoe gebracht hadden dit melodramatische incident helemaal aan het eind van de episode te plaatsen. Met name deze laatste opmerking doet de vraag opkomen, of de woorden van Reitz wel goed vertaald zijn, c.q. begrepen, c.q. of Reitz de vraag wel goed had verstaan. Deze scène zit immers helemaal niet aan het eind van deel vier, maar ruim voor het midden. Het hinken van Herman is eigenlijk al voorbij aan de vooravond van Anton's dood.

Verhaaltechnische zijn er ook opmerkingen gemaakt over de gang van zaken bij de marterval. Wanneer er in deze verlaten omgeving niemand langs gekomen was, had Herman nog veel ernstiger gevolgen kunnen hebben. In dezelfde sfeer ligt de vraag of het geloofwaardig is dat Herman thuis komt na zijn "inkoopsreis" en dat de plasticas gewoon buiten ligt en de huisdeur nog open staat. Waarom hebben de buurvrouw, Hartmut of de brandweer die niet dicht gemaakt?

4.2.6. Het treffen van Herman en Ernst

Op de morgen van het overlijden van Anton rijden zijn broers Herman en Ernst doelloos door de omgeving. Bewapend met patat en koffie ontmoeten ze elkaar op een parkeerplaats van de Autobahnraststätte Hunsrück West. Een kleine maar prachtige scène. Bij een bakje friet zien ze plotseling hun gemeenschappelijke wortels terug. Vandaar uit breken ze op naar het huis van Ernst. Bij een goed glas rode wijn filosoferen zij over hun leven. Daarbij komt het tot de volgende merwaardige dialoog:

Herman: "Alles waarover we gedroomd hebben.....",

Ernst valt hem in de rede: "... heeft ons treurig gemaakt, klopt het?"

Absoluut een van de sleutelcitaten uit H3 , waarmee de nu ingetreden melancholie wordt uitgedrukt. Michael Kausch als Ernst toon in deze aflevering veel van zijn kunnen. Aan het graf van Anton vindt hij spontaan de op dat moment meest passende woorden.

4.2.7. Herman in Keulen en Berlijn

De scènes in Keulen en Berlijn worden ook vaker genoemd als kernpunten van het verhaal. Ze tonen de groeiende irritatie van Herman over zichzelf en zijn naasten.

In Berlijn wordt bij het restaurantbezoek duidelijk hoe ver Clarissa en Herman uit elkaar zijn gegroeid.

In Keulen wordt duidelijk hoe ver Herman en zijn dochter van elkaar vervreemd zijn. Het bordeelbezoek was niet alleen een herinnering aan Heimat (alleen leek zijn oom Eduard niet door te hebben dat hij bij Lucie in een bordeel was terecht gekomen) het bracht ook duidelijk –zelfs in die wankele gemoedstoestand- de ware aard van Herman in beeld: iemand die zelf niet handelt, niet actief is. Hij laat zich “behandelen” door de vriendelijke dame. Het sluit perfect aan bij zijn biografie tot dat moment.

4.2.8. Antons begrafenis

Antons begrafenis, de allereerste bijzetting van een urn in Schabbach, vindt plaats onder zeer pijnlijke omstandigheden. Als dan ook nog de ontwikkelingsingenieur van Simon Optik de installatie voor het laten zakken van de urn te vroeg in werking zet, houdt Ernst het niet meer uit. Hij houdt een zeer bewogen grafrede ter ere van zijn broer, de voetganger, waar hij zo ver vanaf stond, maar die hem toch dierbaarder was dan hij ooit had willen bekennen. Terwijl Ernst in het derde deel het verzoeningsvoorstel nog heeft afgeslagen, kan hij zich nu niet meer inhouden. Alles wat hij in tientallen jaren heeft opgekropt komt eruit. Je krijgt er tranen van in de ogen, of eigenlijk weet je niet of je moet huilen of moet applaudiseren.

De film is na deze toespraak wel heel erg snel gecut, want dit is volgens velen een van de mooiste scènes van Heimat 3. Hier toont Reitz wat er gebeurt, wanneer oude tradities terzijde worden geschoven, voordat nieuwe gebruiken een vaste plaats hebben veroverd. De irritatie die dit oproept wordt perfect in beeld gebracht. Maar ook is het leuk te bedenken dat Anton, die eigenlijk alles wilde regelen in het leven van anderen, “vergeten” is het programma van zijn eigen begrafenis voor te schrijven., fantastisch!

In het interview met Maarten van Bracht in de VPRO-gids geeft Edgar Reitz aan dat deze scene een pijnlijke ,maar komische beschrijving is van het feit dat welvaart ook hebzucht met zich meebrengt, ijdelheid, wantrouwen, ontrouw en de teloorgang van tradities.: *“Terwijl ze wachten op de per auto aan te voeren urn willen de aanwezigen vooral modern overkomen. Geven elkaar zakelijke adviezen, beurstips, kletsen over fototechniek, vakanties.. Ze hebben het uitvaartbedrijf een hydraulische constructie laten maken om het bijzetten van de urn een plechtig tintje te geven. Want men wil toch een ritueel, al geloven ze nergens meer in.. En dan hapert het mechaniek, het is treurig en iedereen moet lachen. Dat gevoel had ik toen steeds, treurig en komisch tegelijk. En verbazing over hoe dom de mensen zich kunnen gedragen’.*

4.2.9. Ook Schnüsschen is op de begrafenis.

Bij de begrafenis van Anton mogen we kort genieten van een soort gastoptreden van Schnüsschen, de eerste vrouw van Herman en moeder van Lulu, die uit DZH kennen. Herman kan nu weer normaal contact met haar hebben. Ze is een aantrekkelijke vrouw gebleven, inmiddels gelukkig getrouwd met een hooggeleerde heer. Ze draagt ook nog steeds dezelfde soort kleren als in DZH zwarte laarzen, een zwarte mantel. Haar silhouet is meteen te herkennen. Haar rustige soevereine optreden maakt indruk. Voor de toeschouwer lijkt ze verzoeningsgezind, maar tussen Herman en haar bestaan nog duidelijke scheidslijnen. Hun

gemeenschappelijke dochter heet bij haar nog steeds Simone,, terwijl hij haar Lulu noemt; een mooie verwijzing naar DZH..

4.3. Diversen

4.3.1. De titel

Over de titel zijn verschillende theorieën geuit. Waarschijnlijk is het ironisch bedoeld, want eigenlijk gaat het met de hoofdpersonen beroerd in deze episode: Clarissa krijgt kanker, Anton gaat dood en Herman moet door een diep dal. De aflevering wordt gekenmerkt door treunis. In verband met het wegvallen van Anton is sprake van een tragikomedie.

Maar er is een andere interessante verklaring. De titel verwijst mogelijk naar de prachtige Italiaanse film “Stanno tutti bene” van Giuseppe Tornatore, met Marcello Mastroianni in de hoofdrol. De thema’s die de films van Reitz en Tornatore kenmerken, vertonen grote overeenkomst. Bij Tornatore is sprake van een klein dorp op Sicilie met gewone mensen, kleine gebeurtenissen en een melancholieke stemming. Ook zijn “Nuove Cinema Paradiso” sluit daar goed bij aan. Hierin bezoekt een ouder worden weduwnaar zijn kinderen en niets is zoals het lijkt. Het bezoek van Herman aan Lulu in Keulen had zo uit die film kunnen komen.

4.3.2. Losse opmerkingen:

1. Is het logisch dat Niko, de zoon van Galina, bij haar komt wonen? Hoe heeft ze hem teruggekregen, nadat ze het huis alleen verlaten heeft? Er is toch gezegd dat ze er nooit meer in zou komen. Gegeven de situatie is het ook niet waarschijnlijk dat man Juri en zijn ouders het kind zomaar hebben afgestaan..
2. De scène met Galina als cosmeticaverkoopster doet denken aan mevrouw Moretti die op de zelfde manier tegen haar klanten praatte (met Balkan-accent)
3. Wat is die familie van Anton toch schijnheilig . Ze slepen elkaar voor de rechter, maar desondanks komen ze gewoon bijeen voor hun familiefeesten.
4. Wanneer er een statiefoto van Anton thuis gemaakt wordt , stat er een camera die Anton zelf had toen hij jong was.
5. Een prachtige scene is het roodborstje dat overal door het huis vliegt. In de bioscoop oogt dat nog veel mooier.
6. Het is niet duidelijk aan welke aardbeving of aardshok Reitz in dit deel refereert. Hij laat de oude man aan de Rijn zeggen dat het epicentrum in Daun in de Eifel ligt In elk geval niet aan de zwaarste van de afgelopen 15 jaar, want dat was de beving die ook in Midden-Limburg nogal wat schade aanrichtte op 13 april 1992 met een kracht van 5,8 op de schaal van Richter.
7. Over de relatie tussen Herman en Tillmann wordt verschillend geoordeeld. Sommigen zien in Tillmann de ex-Oostduitser die de filosofie van het kapitalisme (te) goed begrepen en nu misbruik maakt van zijn oude relatie om de –op dit terrein- onnozele Herman allerlei zaken aan te smeren. Andere waarderen juist de goede verstandhouding tussen de twee en de goede bedoelingen van Tillmann. Voor hen is duidelijk hij Herman echt behulpzaam wil zijn met het updaten van zijn hardware.